

Hekimler ve ideoloji

Physicians and ideology

Halûk Çağlayaner¹

Özet

Göle (1986), "Mühendisler ve İdeoloji"de XX. yüzyılın son 30 yılında ülkemiz siyasetinde mühendislerin ve mühendisliğin rolünü vurgular. Benzer şekilde, ülkemiz siyasetinde tıbbın ve hekimlerin ön planda olduğu bir dönem var mıdır? Bu dönemi, çağdaşlaşma çabamızın başlangıcında bulabiliyoruz: XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıl başlangıcında modernist "tabip" kimliği kolaylıkla "içtima-i tabip" rolüyle örtüşebiliyordu. Bu sırada, yaygın olan bulaşıcı hastalıklar da, tıbbi ister istemez ön planda tutuyordu. Türkiye'de XX. yüzyılın ilk yarısında bulaşıcı hastalıkların denetim altına alınmasıyla sağlık ve nüfus sorunları ayrıştı. Dünyadaki gelişmelerle nüfusa atfedilen önem de giderek azaldı. Böylece genç Cumhuriyetin sağlık alanındaki başarısı paradoksal bir sonuca yol açtı: Sağlığın ve hekimlerin ülke politikasındaki rolü giderek azaldı. Yazı bu süreci gözden geçirmektedir.

Anahtar sözcükler: Hekimler ve ideoloji, tıp ve politika.

Summary

In "Engineers and Ideology" Göle (1986), underline the role of engineers and engineering in the last 30 years of the XX. century. Similarly, is there a period of time in which prevails medicine and physicians in the political life of Turkey? One may find this period, in the beginning of the Turkish secularisation effort. In the late XIX. century and the beginning of the XX. century the identity of the modernist "physician" may easily undercover its of the "social physician". Prevailing infectious diseases of the time support the role of medicine in the social life. With the control of infectious diseases the health and the population problems diverges: This situation – added to the decrease of the importance of the population in the context of world politics – gave a paradoxical result: The importance of the health and physicians in the political life of the country diminished. This article reviews this process.

Key words: Physicians and ideology, medicine and politics.

20. Yüzyıl Sonunda Türkiye: Mühendisler ve İdeoloji

Göle "Mühendisler ve İdeoloji"de (1986) mühendislerin ideoloji ile ilişkisini inceler. Çalışmasını 80'lerde, iki darbe arası dönemde hazırlayan Göle'yi konuya yönelten, mühendislerin sol hareket içindeki etkinliği; "solcu mühendisler" kavramında ifadesini bulan paradoks, 1986 sonrasında da bu kez mercek altına alınması gereken "müslüman mühendis"ler kavramı olmuştur. 1970'lere projeciliğiyle Demirel, sanayileşme vurgusuyla Erbakan, nihayet 1983-1993 dönemine de reformist mühen-

dis ideolojisi ile Özal damgasını vurmuştu. O yıllarda "toplum mühendisliği" kavramı artık günlük konuşma diline de girmişti.¹ "Teknokrat ideolojilerin özünde toplumsal mühendislik ütopyası, yani toplumsal sorunların tartışmaktan çok bilimsel ve rasyonel olarak çözümlenebileceği inancı yatmaktadır. Nitekim teknokrat ideoloji en uç noktasına götürüldüğünde demokrasiyle çelişir diyebiliriz." "Türk modernleşme modelinin anti-kapitalist, anti-liberal ancak rasyonalist geleneği mühendisleri kolaylıkla gündeme getirmiştir. Gerek sol hareketler, gerekse İslamcı hareketler içinde yer alan mühendisler için sanayileşme mitos ve kapitalizmin eleştirisi çok belirgin

¹) Modern Eğitim Fen Okulları, Aile Hekimliği Uzmanı, İstanbul

bir şekilde ortaya çıkan ortak noktalardır. Başka bir deyişle, birbirinden çok farklı görünen siyasi ideolojilerin ardında yatan ortak payda mühendislik ideolojisidir.”¹

Göle, bize, ülkemiz yakın dönemindeki mühendislerin baskın etkisini hatırlatıyor. Peki, benzer bir şekilde, ülkemiz politikasında hekimlerin ön planda olduğu bir dönem var mıdır? Kanımca, bu dönemi bulmak için ülkemizin çağdaşlaşma çabasının başlangıcına uzanmak gerekir.

Geç Osmanlı ve Genç Cumhuriyet: Harbiye/Mülkiye/Tıbbiye ya da Hekimler ve İdeoloji

Ülkemizde çağdaşlaşma III. Selim ve II. Mahmut’tan başlayarak aydın despotizmi içinde sürdürülmüştü. Bunun konumuzun boyutlarını aşan pek çok nedeni vardır. Kısaca söylemek gerekirse, dağılan Batı Roma İmparatorluğu’nun yerine kurulan siyasi birliklerde yerel güçler daima belirgin bir önem taşıırken Doğu Roma İmparatorluğu’nda başkent (tek kent te denilebilir) merkezi otoritesi söz konusu olmuş, bu merkezîyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu tarafından miras alınmıştı. Bir başka deyişle 19. yüzyıla varıldığında, – kriz dönemleri dışında – bu topraklarda 1700 yıldır merkezî otorite hâkimdi.

Bu merkezî otorite 18. yüzyılda İmparatorluğun askeri gerilemesi ve teknik gelişmelere ayak uyduramaması sonucu sarsıldı. II. Mahmut’tan başlayan modernleşme hareketini; ulaşım olanaklarının artması (tren yolları), iletişimin gelişmesi (telgraf), memur yetiştiren okulların kurulması (mülki kadro), “merkezî otoriteyi güçlendirme” çabası olarak okuyabiliriz.

Askeri gerilemeyi durdurmak üzere, askeri mühendis-hanelerden hemen sonra kurulan askeri tıbbiyenin öğrencileri bu “aydın despotizmi” geleneği içine doğmuşlardı. Bildiğim kadarıyla, dilimizde, hekimlerin ideoloji ile ilişkisinin incelenmesine hasredilmiş bir kitap yoktur. Ancak bu verimli alanın bâkir kaldığı da sanılmamalıdır. Konunun önemini kavramamı sağlayan 1983’te Mardin’in, “Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895 – 1908”² incelemesine yazdığı önsöz olmuştur.

Hekim olsak ta, olmasak ta, insan organizması ile toplumu karşılaştıran eğretilmeleri hemen hepimiz kullanmış ya da duymuş/okumuşuzdur. Timur (1986), konunun tarihi arkaplanını şöyle verir:³

“Toplumları insanlara benzetmek ve onları organik bir yaklaşımla ele almak eski Yunan’dan beri alışıl gelmiş bir yöntemdir. Aristo, canlı varlıklar nasıl uzuvlardan oluşuyorsa ve bu uzuvların niteliği ve birleşim şekli nasıl türleri meydana getiriyorsa, insan topluluklarının da aynı şekilde türlere ayrılacağı kanısındaydı. İslam düşünürü İbn Haldun, daha da ileri giderek toplumlara üç nesil sürebilecek bir “ömrü tabii” tanımıştı. 19. yüzyılın pozitivist felsefesi ise, Auguste Comte’daki “toplumsal dokular” teorisi gibi, insan topluluklarına çoğu kez uzuvcu bir yaklaşımla bakmıştır. Bütün bunlar bireylerdeki kendini koruma içgüdüsünün toplumsal düzeyde de düşünülmesine olanak sağlamaktaydı. Başka bir deyişle, bireylerde kendi varlığını devam ettirme isteği nasıl doğuştan var olan bir içgüdüyse, aynı özelliğin insan toplumlarında da bulunduğu farz ediliyordu. Bu toplumsal korunma içgüdüsünün ilkel haline “etnosantrizm” derler.”³

Osmanlı 19. yüzyılında, Tıbbiye, – eşyanın tabiatı gereği Harbiye kadar olmasa da – hatırı sayılır bir siyasi aktördü. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1938’de kaleme aldığı, ancak 1946’da yayınladığı kitabında konuyu şöyle dile getirir.⁴

Harbiye ve Tıbbiye

...Son otuzbeş, kırk yıllık inkılap tarihimizin sahifelerini çevirirken (...) Türk camiasının bütün ileri hareketlerinde en birinci rolleri oynayanların daima, ya Harbiye Mektebi, ya Askeri Tıbbiye mezunlarından olduklarını görürüz. Bu iki müessese, son yarım asır zarfında, milli kalkınma cidalimizin [savaşımızın] avant-garde kadrosuna durmaksızın adam yetiştirmiştir. En coşkun vatanperverlerin, en gözü pek yiğitlerin, en serdengeçti fedailerin, hatta en büyük sergüzeştçilerin fideliği bu iki müessesedir. Abdülhamit devrinin ele avuca sığmaz asileri, komplocuları ve çiçeği burnunda ihtilalcileri memleketin her yerinden ziyade bu iki ocakta barınmış gibiydiler.

Namık Kemal’in “Vaveyla”sı, “Vatan yahut Silistre”si, “Celaleddin Harzemşah”ı hususi ve umumi bütün kütüphanelerden hep kaldırılmış olduğu halde, Harbiye ve Tıbbiye mekteplerinin dersane sıralarından bir türlü yok edilemiyordu. Geceleri, müzakere esnasında veyahut yatakhanelerde kör bir tavan lambasının bulanık ışığı altında bu tehlikeli kitaplar, yeni bir mezhebin remizleri gibi yüzlerce genç arasında elden ele dolaşıyordu ve gün-

düzleri, teneffüs saatlerinde, avlu köşelerinde toplanan talebe grupları arasındaki konuşmaların başlıca konusu idi. Onun içindir ki, bu talebelerin çoğu, daha yirmi yaşına basmadan, hatta bazen tahsillerini bile bitirmeden, uzak sürgün yollarını boyluyorlar, Bodrum, Trablus ve Fizan zindanlarında prangaya vuruluyorlardı.

Fakat bu korkunç cezalar, geride kalan çocukların gözünü yıldıracığı yerde, bilakis, yüreklerindeki isyanı artırıyor ve her yıl ortadan kaybolan bir kafiye yeni bir kafiye takip ediyordu. Zira, bunların ruhları kadar bedenleri de her türlü cefa ve meşakkate idmanlı idi.

O vakitler, zaten, bir hapishaneden farklı olmayan bu iki müessesede gövdeler katı yatağa, kursaklar kötü yemeğe, kulaklar sert ve kaba sözlere, göğüsler yumruğa alışmıştır. Bundan başka, talebeler arasında hiç eksik olmayan ve bazen kanlı şekiller alan kavgalar, dövüşler en cılız bünyeleri bile tehlikeli bir surette yaşamaya kanık satmış bulunuyordu. Bir kısmı zaten fazla yaramazlıkları ve haşarlıkları yüzünden bu ağır ve sıkı inzibat ocaklarına tıklmış mektep talebeleri, hakiki inzibat yerine bir nevi katı zulüm rejimiyle karşılaşır karşılaşmaz, büsbütün azıyor ve karakterleri sertleştikçe sertleşiyordu. Kadim Yunan ordularına en yiğit askerleri yetiştiren eski İsparta'nın haşin delikanlılarını andıran bu genç kabadayılar, bir kazaya uğramayıp da zabıt çıktıkları takdirde, bunun içindir ki, mutlaka, ya Balkan dağlarında komitacı takibine, ya Havran taşlıklarında asi tenkili gibi memleketin en çetin vazifelerine tayin edilirdi ve buraları, onlar için; artık, hakiki bir dayanıklılık ve sertleşme mektebi olurdu."⁴

Hekimlerin siyasetteki belirgin rolü Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sürdü. Cumhuriyet döneminin en uzun süreli ve herhalde en etkili Sağlık Bakanı Refik Saydam'dır. 10 Mart 1921'de, Ankara hükümetinin üçüncü Sağlık Bakanı olarak aldığı görevini 26 Ekim 1937'ye kadar; 12 yıl 7 ay sürdürdü. 1937'deki hükümet değişikliğinde kabinede yer almayan Saydam, 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümünden sonraki Celal Bayar Hükümeti'nde İçişleri Bakanı oldu, Bayar'ın istifası üzerine 25 Ocak 1939'da atandığı Başbakanlık görevini ölümüne kadar sürdürdü: 7 Temmuz 1942.⁵

Günümüzde sağlığın ve hekimlerin yönetimdeki etkinliğinin –o günlere nazaran– azaldığı noktasında her-

hâlde herkes birleşecektir; bu tedrici gelişmenin nedenleri nelerdir? Önce –bu konuda bazı ipuçları bulabileceğimize– Mardin'in Önsöz'üne bakalım:

“1890'larda Jön Türkleri harekete geçiren etkenlerden (...) biri tasavvur edebildikleri “ideal” toplulukla II. Abdülhamid dönemi topluluğu arasındaki değer uyumsuzluğu idi. Bu “değer uyumsuzluğu”nın temelinde ise toplumsal bağların kişilere bağlanarak kurulduğu bir toplulukla, toplumsal bağların soyut ilkelerin peşinden giderek kurulduğu bir topluluk arasındaki fark bulunuyordu. Diyebiliriz ki Avrupa'nın Aydınlanma Çağı fikirlerinin etkisi, Türkiye'ye, bu çağın büyük düşünürleri yoluyla değil, fakat Batı'dan alınan yeni müesseselerin zorunlu olarak getirdiği yeni “yaşam değerleri” yoluyla olmuştur.”

“[Tıbbiye çıkışlı Jön Türkler] doktor olarak yetiştikleri için “hayat” adını verdiğimiz süreci, kimyasal, fiziksel, biyolojik değişmelere, “maddî” etmenlere bağlıyorlardı. Fakat bunun yanında insanın aklına daha soyut bir başka açıklama geliyor. Jön Türkler'in yetiştikleri kültür çevresi Osmanlı İmparatorluğu idi. Böyle bir çevre içinde devlet adamı-devlet ilişkilerinin doktor-hasta ilişkisine büründüğü düşünülebilir. Devlet “hasta” ise, devlet adamı hastayı iyileştirecektir. Jön Türkler, bu açıdan “içtimai tabib” rolüne kolayca oturabiliyorlardı. Ancak devlet adamı-devlet ilişkisini böyle bir çerçeve içinde görmeyen beraberinde getirdiği çok önemli bir sonuç vardır: Bu çerçeve, tarihi gelişim sürecine yer vermemektedir. Devlet bazen hastalanır, amma o hastalığın tarihi bir boyutu yoktur. Hastalıklar farklı olabilir, fakat bir zaman-tarih çizgisi boyunda şekillenmez. Bu yaklaşımda tarih katlarının açığa çıkması (the unfolding of history) şeklinde bir görüş açısı eksiktir. Demek oluyor ki “içtimai tabib” rolü aslında statik, “katlı” sosyal evrim görüşüne yer vermeyen bir yaklaşımdır. Jön Türklerin bütün Batı kültürlerine rağmen, tarih bilinçlerindeki yüzeysellik, devleti bir bünyeye benzeten imgenin ağır basmış olmasına bağlanabilir. Böylece, Jön Türklerin “felsefesizlik”lerine bir de “tarihsizlik” eklendiği söylenebilir. Bu iki eksiğin de birbirini pekiştirdiği açık. Tarihin “kendini açığa çıkarması” fikrini bilmeyen daha da felsefesiz olacaktır. Felsefesiz olanın da büsbütün güdük bir tarih anlayışı olacaktır. Bundan dolayıdır ki tarihçiliğimiz, yakın zamanlarda bile “övme-yerme” yaklaşımdan arınmamış, açıklayıcı-çözümleyici yöntemler geliştirememiştir (16.02.1983).²

Özetle, siyasi –askeri tehditler, göçler ve salgınlar altında bunalan 19. yüzyıl sonu– 20. yüzyıl başı Türkiye’sinin fikir dünyasında hekimin “içtimai tabib” rolü olağan karşılanıyordu. Refik Saydam’ın 12 yılı aşkın Sağlık Bakanlığı, izleyen İçişleri Bakanlığı ve Başbakanlığının (o dönemde, bugüne göre, daha fazla Tıbbiye çıkışlı politikacı hükümet ve mecliste yer alıyordu) “tabip ve “içtimai tabip” rollerinin örtüştüğü “zirvedeki plato” olduğunu, bundan sonra, hekimlerin ülke siyasetindeki rolünün giderek zayıfladığını söyleyebiliriz.

Refik Saydam’ın Bakanlığı döneminden başlayarak –inişli çıkışlı bir süreçte– bulaşıcı hastalıklar denetim altına alındı; (pek mânidar olarak Saydam’ın uzmanlık alanı bakteriyoloji idi). Yakın tarihte görülmemiş uzun savaşı yıllarda nüfus artmaya başladı; (dönemin askeri düşüncesinde nüfus önemli bir güç kaynağı olarak görülüyordu). Bulaşıcı hastalıkların denetim altına alınmasıyla sağlık hizmetlerinin iktisadî getirisi azaldı.

Atatürk Saydam döneminde inşa edilen yeni Ankara’da, kurulduğu semte adını veren tek bakanlığın Sağlık Bakanlığı olması; “Sihhiye”, bakanlıkların inşa sırası ve yerleri, sağlığın bu dönemdeki nisbi önemi hakkında bir fikir verebilir; (inşaat bitiş tarihleri ile I. ve II. Millet Meclisi binalarının yer aldığı Ulus semtine uzaklıkları değerlendiriniz) (Tablo 1).

Öncelikle, Ulus’ta, ilk Meclis’in karşısındaki “Ankara Palas’ın inşaatın başlangıcında “Sihhiye Vekaleti için ısmarlandığını” öğreniyoruz (Resim 1). Dönemin aynı derecede önemli diğer vekaleti; Milli Eğitim ise 1946’ya kadar Taşhan Meydanı’ndaki Öğretmen Okulu binasında (Resim 2) faaliyet gösterecektir.

Tablo 1. 1923-1939 döneminde inşa edilen bakanlıklar, semtleri ve bitiş tarihleri*.**

Bakanlık	Tarih	Semt	Mimar
Maliye	1925	Ulus	Mimar Yahya Ahmet, Mühendis İrfan
Hariciye	1927	Sihhiye	Arif Hikmet Koyunoğlu
Sihhiye	1929	Sihhiye	Theodor Jost
Milli Müdafaa	1931	Bakanlıklar	Clemens Holzmeister
Dahiliye	1934	Bakanlıklar	Clemens Holzmeister
Nafia	1934	Bakanlıklar	Clemens Holzmeister
Başbakanlık	1937	Bakanlıklar	Sedad Hakkı Eldem
Adliye	1939	Bakanlıklar	Nafia Vekaleti İmar ve Yapı İşleri Proje Bürosu

* Balamir ve arkadaşları’ndan (2003) yararlanılarak oluşturulmuştur.⁶

** Milli Mücadele döneminde ve ertesinde bakanlıklar mevcut binalara yerleşmiş, yeni binaların inşasına ancak fırsat bulunduğu girilmişti; bu dönemde Maarif Vekâleti Taşhan’ın karşısındaki Öğretmen Okulu’nda faaliyet gösteriyordu; bu bina 1946’da yanmıştır.⁷

“1923-1927 döneminde eski ve yeni yerleşmeyi bütünleştirecek, geleceğin Ankara’sının büyümesini belirleyecek bir genel çerçeve yoktu. Kentin büyümesi 1927 yılının sonuna kadar çok rastgele ve endişe verici bir karmaşayla devam etti (Tankut; 1993).⁷

“1927, İstanbul’da elçilik bulduran, Ankara yönetimini tanımayan ve Ankara’ya yerleşmeyi düşünmeyen devletlerin yeni başkent Ankara’ya taşınmalarında bir dönüm noktası oldu. 1927’den itibaren başkent konusundaki direnç kırılmaya, elçilikler birer ikişer Ankara’ya taşınmaya başladılar (Şimşir; 1988).”⁷ Dışişleri’nin ilk binası da bu sırada inşa edildi (Resim 3).

“1924 yılında eski şehir ve yeni yönetim merkezi ile Çankaya’da Atatürk’ün konutu ve arada kurulacak olan

Resim 1. Ankara Palas (1924-1928) Ulus’ta, Birinci Meclisin karşısındadır. “Sihhiye Vekaleti için Vedat Tek’e ısmarlandı, ücreti ödenmeyip yarım kaldığında, Vakıflar İdaresi’ne devredilerek otele dönüştürüldü, Kemalettin Bey tamamladı.”^{b,c}

Resim 2^a. Milletvekillerinin kaldıkları Taşhan ile Taşhan Meydanı ilk Meclisin biraz üstünde idi. Zaferde, Meydan "Hâkimiyet-i Milliye" adını aldı, sonra, Türkçeleştirilerek kısaca "Ulus" dendi. Heinrich Krippel'in tasarımı "Ulus Anıtı" 1927'de açıldı. Ulus'tan Kale'ye uzanan cadde ile sağındaki birkaç sokaktan oluşan "Karaoğlan Çarşısı" 20'lerin en gözde alışveriş ve kamuoyu mekânı idi. Hemen, hemen hiç vitrinli dükkânın bulunmadığı çarşı için, Falih Rifki Atay, "O kadar ilkeldi ki, masanın üstünü aynı çeşit bardak, kadeh ve tabakla donatamazdık" diye yazar. Bu karede önde sıra dükkânlar, geride yine milletvekillerinin kaldıkları Öğretmen Okulu görülmektedir. Cumhuriyetten sonra Milli Eğitim Bakanlığı olarak kullanılan bina,^a 1946'da yandı.⁴ Bugün yerinde Ulus İş Hanı vardır.⁵

yeni kent parçasını birleştirecek ulaşım arterinin açılmasına başlanmıştı (Plan 1: Ulus-Çankaya arasında kırmızı ile işaretlenmiş hatta bakınız). Bu bulvarın yapımı 1929 yılında tamamlandı (Şenyapılı; 1985).⁷

"[Bakanlık binasının (Resim 4) inşa edildiği] Sıhhiye, bataklık ve çorak bir arazi idi. Burada genellikle hayvanlar otlar, başka bir işe yaramazdı. Sıhhiye'nin; "Aşağı Havuzbaşı", Kızılay'ın; "Yukarı Havuzbaşı" eski adları bu alanlardaki dört yol kavşaklarına yapılan fiskiyeli havuzlardan kaynaklanıyordu."⁸

"[Bu bölgede] Hıfzısıhha Enstitüsü ve Sağlık Okulu binaları ardı ardına hizmete girince bu alan için "Sıhhiye" sözcüğünde (Resim 5-7) artık herkes hemfikir oldu".⁸

Tablo 1 ile Plan 1'i karşılaştırdığımızda, başkentin, kale çevresindeki tarihi Ankara'dan; Ulus'tan, demiryolunun güneyindeki Yenişehir'e; Çankaya'ya, (Resim 9 ve 10) ve Bakanlıklar'a doğru göçünde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin yarı yolda yer aldığını görebiliriz. Tarihin bir cilvesi olarak biraz ilerideki Emniyet Meydanı'nın köşesinde 1929'da inşa edilecek olan Kızılay Genel Merkezi de (Resim 8) önce meydana, sonra da giderek semte adını verecek, önemli yolların kesişme noktası olan bu bölge Sıhhiye'yi gölgede bırakacaktır.

Sağlık ve Nüfus: Ayrılan Yollar

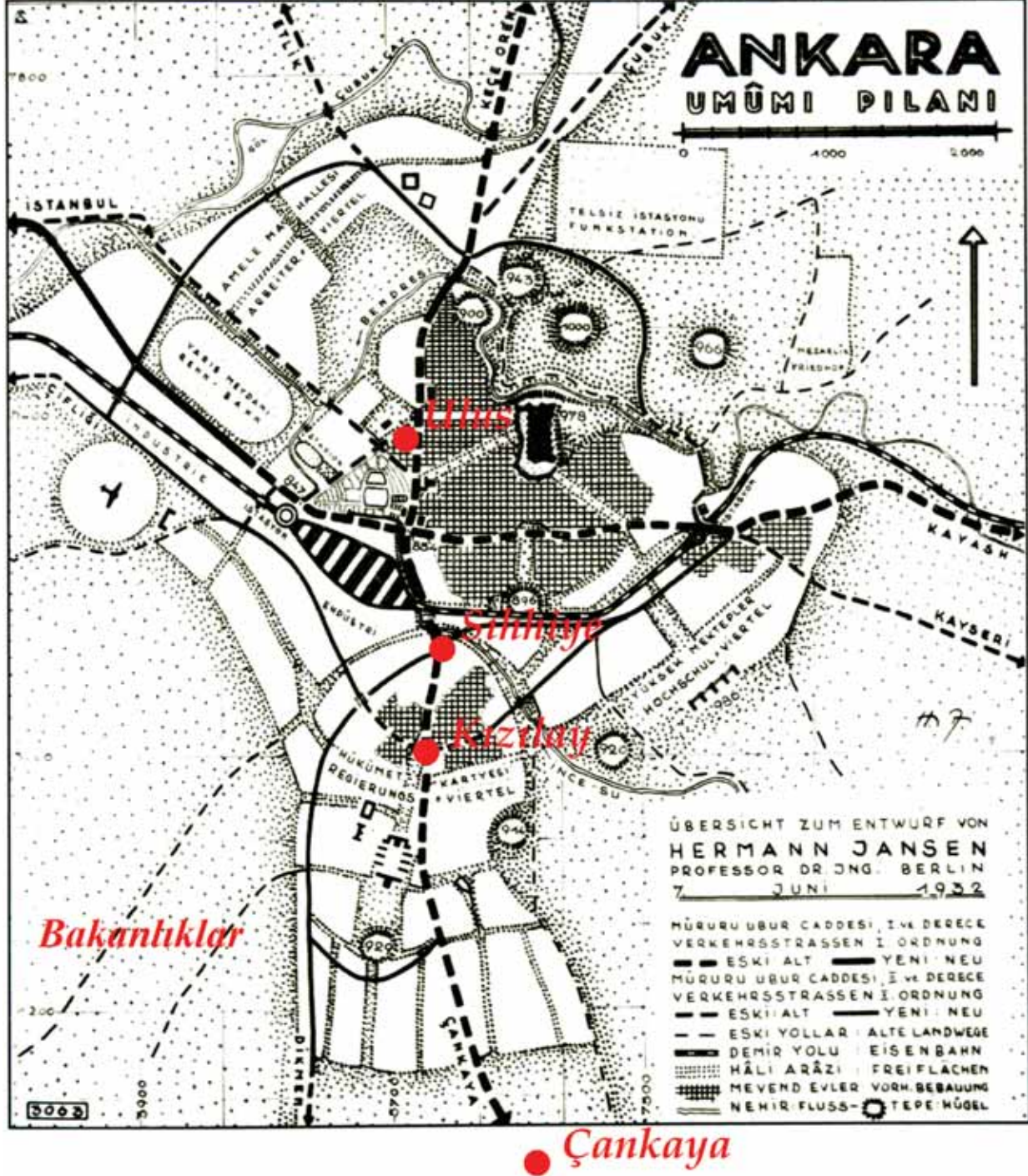
İzleyen dönemlerde sağlık hizmetleri sürdürülmekle birlikte, artık ülkenin insan gücü 1920'lerde, 1930'larda

olduğu kadar tehdit altında olmadı. Zamanla Türkiye'nin nüfusu arttığı gibi, dünyada, nüfusa atfedilen "stratejik" önem azaldı.

1929 dünya ekonomik krizi sonrasında ortaya çıkan "refah toplumu" anlayışı, sanayileşmiş ülkelerde sağlık alanında "kaynak geliştirme ve yeniden dağıtım dönemi"ni (Green-Kreuter 1990) başlattı; bu ülkelerde sağlığa büyük yatırımlar yapıldı. Bu konuda klasik örnek olan İngiltere'de, merkezi otoritenin, 1946'da, Ulusal Sağlık Servisi'ni (NHS) kurmasının ardında "sağlık hizmetine kolay ulaşmanın, toplum sağlığını yükselteceği" inancı yer alıyordu: Buna göre, mâliyet önce yükselecek, halkın daha sağlıklı hale gelmesiyle de düşecekti. Ne var ki, bu öngörü gerçekleşmedi, zira sağlık hizmetlerinin ana eksenini düşük tedavi maliyetli bulaşıcı hastalıklardan tedavi maliyetleri katlanarak artan dejeneratif hastalıklara kaymıştı.⁹

Türkiye'de böyle bir "kaynak geliştirme ve yeniden dağıtım" döneminin maddi koşulları hiç oluşmadı (sadece sağlık düzeyinin yükselmesi açısından kıyaslanabilecek bir zaman kesiti aranırsa herhalde en güçlü aday Refik Saydam dönemidir).

Saydam'ın büyük başarısı dikey, gezici, geçici (görevin gereklerine göre büyütülüp küçültülebilen ya da görev yeri değiştirilebilen) sağlık örgütlenmeleri ile sağlanmıştı. Bu nedenle bu dönemin sonunda bile birçok yerleşim biriminde -ya da o birime hizmet verebilecek mesafede- sağlık kuruluşu yoktu. İktisadi terimlerle ifade etmek ge-

Plan 1. Jansen planı. Kent, 1927'ye kadar endişe verici bir karmaşayla büyüdü. 1924'te başlanan Ulus-Çankaya yolu 1929'da bitti. İlk kamu binalarını Türk mimarları inşa etmişlerdi; 1926'dan itibaren yabancı mimarların faaliyeti arttı. İlk şehir planı da 1927'deki yarışma ile "50 senelik gelişime ve 250-300 bin nüfusa göre" hazırlanmıştı.⁶ Ancak nüfus artışı bu öngörüğü hızla aştı; konut üretimi ise bu hıza hiçbir zaman ayak uyduramadı. Daha 1955'te, kent nüfusu 450.000'e ulaşmıştı. 70'lerde Nazım Plan kentin gelişimini batıya kaydırmakta kısmen başarılı oldu. 1980'lerde kent çevresinde bir yeşil kuşak oluşturuldu.⁹

Resim 3^a. 1927, başkentin tanınmasında dönüm noktası oldu: İstanbul'daki elçilikler birer ikişer Ankara'ya taşınıyor; İtalya ve Fransa meseleye artık İngiltere gibi bakmıyordu (Şimşir; 1991).^a Yapımına Milli Eğitim Bakanlığı olarak başlanan bina, dış ilişkilerin artmasıyla Dışişleri Bakanlığı'na verildi.^a Sıhhiye Çankırı Caddesi'nde, bugün Kültür Bakanlığı olan binayı mimar Arif Hikmet Koyunoğlu aynı yıl tamamladı. "Bodrum üzerine iki kat dikdörtgen yapının ön cephesi taş ve mermer kaplı, arka cephesi yalınkat sıvalıdır."^b

Resim 4^a. 1925'te demiryolunun güneyi; "Yenişehir" olarak biçimlenmeye başladı: "Sıhhiye" o sırada, bataklık, çorak bir otlak idi.^b Bakanlığın yapımı 1927'de (Tıp Fakültesi'ne ilk kız öğrenciler alındığı yıl) başladı; 1929'da, Ulus-Çankaya yolu ile birlikte bitti.^c Theodor Jost'un eseri, dönemin ilk modern görünümlü yapısıydı.^b Bölge, dört yol kavşaklarındaki fiskiyeli havuzlar ile adlandırılıyordu henüz: "Sıhhiye"; "Aşağı Havuzbaşı", "Kızılay" ise "Yukarı Havuzbaşı" idi.^b

Resim 5^a. Ankara'nın imarındaki önemli kişilerden biri de Sağlık Bakanlığı inşaat bürosunda görevli Avusturyalı Robert Orley'di. Orley, 1929'da kurulan Ankara İmar Müdürlüğü'nün de teknik sorumlusuydu.^c Refik Saydam Merkez Hıfzısıhha Enstitüsü onun imzasını taşır.^b

Resim 6^a. Hıfzısıhha Enstitüsü (1928 – 1932) üç yapıdan oluşur.^b Bakanlığın yakınında Enstitü ve Sağlık Okulunun da hizmete girmesiyle artık bu alana "Sıhhiye" denmesinde herkes hemfikir oldu.^b Sıhhiye ve Kızılay, Ulus – Bakanlıklar/Çankaya ekseninin tam ortasına düşer; Plan 1. "Sıhhiye", yönetim merkezinin tedricen Yenişehir'e taşınmasının kent dokusuna kazınmış bir kanıttır. Sağlık Bakanlığı başkentte bir semte adını veren tek bakanlıktır.

Resim 7°. Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü; ana kapının üstünde Enstitüyü simgeleyen yüksek kabartma kadın figürü.

rekirse, 1920 ve 1930'ların Türkiye'si, sağlık alanında asgari harcama ile azami yarar elde edebilmiş, yararı maksimize etmişti. Bulaşıcı hastalıklara karşı bir kez başarı elde edildikten sonra ise yatırımın marjinal yararı azalıyordu; sağlık göstergelerinde daha küçük bir düzelme sağlamak için daha büyük bir yatırım yapmak gerekiyordu. Örneğin bulaşıcı hastalıkların denetim altına alınmasından sonra da uzun yıllar boyunca çocuk ölümleri çok yüksek bir seyri korudu. Bu ölümlerin önlenmesi, bulaşıcı hastalıkları

önlemekten daha karmaşık ve pahalı müdahaleleri gerektiriyordu. Yapılan yatırımların isabeti, yolsuzluklar olup olmadığı tartışmaları saklı kalmak koşuluyla, izleyen dönemlerde sağlık bütçesinin bir bölümü, yıllık sağlık göstergelerine hissedilir bir etkisi olmayan, taşradaki teşkilatlanmaya yani sabit yatırım harcamalarına gitti.

Yukarıda, sınıai toplumlarında günümüzün yaygın sağlık sorununun bulaşıcı hastalıklardan dejeneratif has-

Resim 8°. Kızılay. Su perileri ve Eros heykellerinin süslediği en görkemli fısıkiyeli havuz anayoldaki "Tospağa Yatağı" mevkiine yerleştirildi. 1925-30'larda burada, "Yukarı Havuz Başı"nda oturulur, "Riyaseti Cumhur Mızıkası" dinlenirdi. 1927'de Cebeci ve Maltepe'ye uzanan bulvarlar açılmaya başlandı.⁸ Saydam'ın 1925'te ikinci kez atandığı Sağlık Bakanlığı'nı 1937'ye kadar sürdürdüğü bilinir. Daha az bilinen ise Saydam'ın 1925'te atandığı Kızılay başkanlığını da 1939'a kadar sürdürdüğüdür; Kızılay başkanlığını başbakan iken, yoğun çalışmaları nedeniyle bırakmıştı. Onun başkanlığındaki Kızılay, çok etkin, malî imkânları geniş bir kuruluştur; 1928-1929'da inşa edilen Kızılay binası meydana hala taşıdığı adını verdi: Genç Cumhuriyet bir ölçüde de bir "Sağlık Cumhuriyeti" idi. 50'lerin sonuna kadar Ankara'nın merkezi Ulus'tu. 60'larda beliren ikinci iş merkezi Kızılay, zamanla Ulus'un birçok işlevini üstlendi; 70'lerde kentin tartışmasız tek merkezi oldu.⁹

Resim 9^a. “Mustafa Kemal Paşa, Çankaya denilen bir tepenin yamacında bir bağ evinde oturuyor. Burası şehre bir saat uzaklıktadır. Oldukça bakımsız ve düzensiz bir kır yolundan herhangi bir araba epeyce büyük bir zahmetle sizi bu köşkün kenarına kadar getirebiliyor. Fakat geçtiğimiz yollar o kadar başlık bahçelik ki, yolun fenalığından çekilen rahatsızlığı fark etmiyorsunuz.”^a Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

[Atatürk] Türkiye’yi yaşlılıktan çökmekten kurtardı, “Avrupa’nın Hasta Adamı”nı sağlığına kavuşturdu, vatandaşlarına yeniden gençliklerini kazandırdı. Evening Post (Yeni Zelanda), 11 Kasım 1938.^k

“On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan” Onuncu Yıl Marşı’nın bu ilk dizesi daha çok yukarıdaki gibi yorumlanır; şüphesiz yanlış değildir bu yorum. Ne var ki genç Cumhuriyetin “âfet” halindeki salgın hastalıklara karşı elde ettiği başarı göz önüne alınırsa bu dizeyi “On yılda on beş milyon sağlıklı insan yarattık her yaştan” şeklinde anlamının da mümkün olduğu görülür.

talıklara kaydığını söylemiştik. Ülkemiz ise bulaşıcı hastalıkları tam anlamıyla denetim altına alamadan dejeneratif hastalıklarla karşı karşıya kaldı. Böylece sağlık harcamaları katlanarak arttı. 1960 Anayasası’nda yer alan “Devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.” ifadesi ile sinai ülkelerinde 1930’larda başlayan sağlıktaki “kaynak geliştirme ve yeniden dağıtım dönemi” arasında paralellik kurulabilir. Bu temenninin ne ölçüde gerçekleştirilebileceği ya da böyle olması gerekip gerekmediği, politik tercihlere göre değişmektedir.

Konunun tartışma dışındaki noktası ise sağlık hizmetlerinin finansmanının hangi kaynaklara dayanacağına açıkça belirlenmesi gereğidir. Ne var ki, siyasetin patronaja dayandığı, oy’un kısa vadeli, yerel çıkara göre yönlendirildiği, buna karşılık seçmenin iktidar adayından programını hangi maddi kaynaklara dayanarak gerçekleştireceğini sormasının söz konusu olmadığı ülkemizde, bütün bunları politik arenada telaffuz etmek te aynı derecede olanaksızdır. Belki de, hekimlerin politikadan uzak düşmelerinde bu gelişmelerin etkisi aranabilir.

Resim 10^a. Atatürk yeni köşk için kendisine sunulan aşırı süslü saray projelerini geri çevirmiş, Ankara’nın imarına damgasını vurmuş olan mimarlardan Clemens Holzmeister’in sade, düz çizgili, iki katlı projesini beğenmişti (1930-1932).^b

Kaynaklar

1. Göle N. Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere. 2. baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 1998; 5.
2. Mardin Ş. Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908. 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983; 16-7.
3. Timur T. Osmanlı Kimliği. 4. baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2000; 13.
4. Karaosmanoğlu YK. Atatürk: Biyografik Tahlil Denemesi. İstanbul, İletişim Yayınları, 2000; 110-1.
5. Coşkun S. Türkiye’de Politika (1920-1995). İstanbul, Cem Yayınevi, 1995; 81, 60.
6. Balamir A, Bayer O, Cengizkan A, Salman Y. Ankara 1910 – 2003. Ed. Tanyeli U. Boyut Yayınları, İstanbul, 2003; 14, 20, 17, 12, 32 - 3, 43.
7. Sarıoğlu M. “Ankara” Bir Modernleşme Öyküsü (1919 – 1945). Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001; 47, 29.
8. Şenyapılı Ö. Ne Demek Ankara; Balgat Niye Balgat!?. Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2004; 170-1, 130-1.
9. Locker D. Prevention and Health Promotion. Sociology as Applied to the Medicine’da Ed. Scambler G. 4. Baskı. Londra, W.B. Saunders 1999; 242-54.

Fotoğraf, Plan ve Altyazı Kaynakları

- a. Börtüçene D, Arman İ, Yakın A, Benli HT, Soydemir G. Bir Zamanlar Ankara. Belya A.Ş. Tarihsiz; 48-9, 58-9, 106, 122-3.
- b. Balamir A, Bayer O, Cengizkan A, Salman Y. Ankara 1910 – 2003. İstanbul, Boyut Yayın Grubu, 2003; 12, 20, 17, 25
- c. <http://www.mimarlikmuzesi.org/biyografi.asp?id=10040> Erişim tarihi: 30.06.2006.
- d. Sakaoğlu N. Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003; 369.
- e. Sarıoğlu M. “Ankara” Bir Modernleşme Öyküsü (1919 – 1945). Ankara, Kültür Bakanlığı, 2001; 29, 47, 52-63, .
- f. Tuncer M. Tarihsel Çevre Koruma Politikaları “Ankara” Kültür Bakanlığı, Ankara; 2000; 3.
- g. “Ankara” maddesi AnaBrittanica Ansiklopedisi. Ana Yayıncılık, İstanbul. 1986; cilt: II: 104-9.
- h. Şenyapılı Ö. Ne Demek Ankara; Balgat Niye Balgat!?. Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2004; 170-1, 130-1.
- i. Doğramacı E. Türkiye’de Kadının Dünü Bugünü. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992; 111.
- j. Dr. Refik Saydam (1881 – 1942) Ölümünün 40. Yılı Anısına. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı. Ankara. 1982; 97, 107-10.
- k. Çolakođlu NM. Kasım 1938: Dünya Basımında Atatürk. 3. baskı, Dođan Kitap, İstanbul, 2008; 531.

Geliş tarihi: 04.12.2008

Kabul tarihi: 16.01.2009

Çıkar çakışması:

Çıkar çakışması bildirilmemiştir.

İletişim adresi:

Dr. Halük Çağlayaner
MEF Okulları
Ulus Mah. Dereboyu Cad.
Ortaköy 34340 İstanbul
Tel: (0212) 287 69 00 / 1244
e-posta: caglayanerh@mef.k12.tr